

Stanislava Radosavljević¹

UDC 159.923.2
Originalan naučni rad
Primljen: 07. 05. 2019.
Prihvaćen: 25. 06. 2019.

BILDUNGSROMAN I RAZVITAK LIČNOSTI – VELIKA OČEKIVANJA ČARLSA DIKENSEA

APSTRAKT: Autorka u delu Čarlsa Dikensa – *Velika očekivanja*, detektuje elemente bildungsromana, kako pojedinac utiče na druge i kako određeni događaj može biti pokretač celog niza okolnosti koji se razvijaju i otkrivaju pred čitaocima. Bitne su i odrednice romana koje sadrže ne samo elemente sazrevanja pojedinca i formiranja njega kao ličnosti, nego i prikaz vremena, odnos klasa i društvenu kritiku društva u kojem Dickens živi – viktorijanske Engleske XIX veka. Bitni za naše proučavanje su i trenuci bildungsromana, gde se isti iskazuje u smislu romana u kom se duhovni razvoj junaka prikazuje u procesu učenja i životnog iskustva; prati od detinjstva do trenutka kada mu ličnost dostigne određeno obrazovanje, a individua bude u stanju da ispunjava moralne zahteve prema sebi i društvu.

KLJUČNE REČI: Čarls Dickens, bildungsroman, *Velika očekivanja*, (razvoj) ličnost, viktorijansko doba.

1. Uvod

Postajanje ličnosti jeste podvig, a tragično je da upravo demon unutar-njeg glasa istovremeno znači najveću opasnost i nezamenjivu pomoć.

Karl Gustav Jung

---

¹ Doktorantkinja književnosti, Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet. E-mail: stasha93@live.com.

Čarls Dikens (Charles Dickens)² smatra se najpoznatijim i naj-
uticajnijim književnikom viktorijanskog vremena. On „je naistaknutiji
romanopisac čitavog viktorijanskog doba; nije mu ravan ni jedan roma-
nopisac 19. st. u pogledu sveopće i trajne popularnosti, kao i priznanja
kritike.“ (Kogoj-Kapetanić i Vidan, 1986: 102). O dometima Dikensove
literature, kao i književnih stvaralaca Engleske toga doba, **Karl Marks**
(Karl Marx)³ kazuje sledeću ocenu: „Sadašnja sjajna romansijerska škola
u Engleskoj, čiji slikoviti i rječiti opisi otkrivaju svijetu više političkih i
društvenih istina negoli svi političari, publicisti i moralisti zajedno, pri-
kazuje sve dijelove srednjeg staleža počinjući s ‘uvaženim’ rentijerom i
posjednikom vladinih dionica koje sve vrste ‘posla’ drži vulgarnima, sve
do malih trgovaca i odvjetničkih pisara. Kako ih samo opisuju Dickens,
Thackeray, Charlotte Bronte i gospođa Gaskel! pune sebe, ishitrene,
moćne cjepidlake i neznalice...“ (Kogoj-Kapetanić i Vidan, 1986: 101).

Veliki deo Dikensovog života i stvaranja se podudara sa vlada-
vinom kraljice **Viktorije**⁴, kada su se dešavale velike društvene prome-
ne. Srednja klasa počinje da jača a Dikens pokazuje aktivan stav prema
novim reformama u svojim romanima. Kao urednik časopisa i pisac po-
držao je inicijativu izdavanja književnih dela objavljivanjem u jeftinim
časopisima koji bi bili dostupni širokom krugu ljudi, te je tako uticao i
na rast pismenosti u Engleskoj tokom XIX veka.

Dikens je potekao iz niže srednje klase. Događaji iz njegovog
detinjstva, kada je bio prisiljen da živi sam i radi u fabrici, jer mu je
otac bio u zatvoru, gde mu se i majka pridružila sa mlađim članovima
porodice⁵, bitno su uticali na njegov razvoj. Iako je to bio kratak period
od svega nekoliko meseci, sećanja na ostavljenost i osamljenost i odvo-
jenost od porodice prouzrokovali su kod Dikensa traume, što će kasnije
ostaviti traga u njegovim književnim delima.

---

² Čarls Dikens je jedan od najvećih engleskih pisaca; najznačajniji je autor viktorijanskog
perioda. Rad mu pripada ranoj fazi realizma. Smatra se osnivačem socijalnog romana.
Oliver Twist je najpoznatije Dikensovo delo. Dikens je za svoje najbolje delo smatrao
Dejvida Koperfilda, roman prožet autobiografskim elementima.

³ Karl Hajnrh Marks, nemački filozof, politički ekonomista, revolucionar, organizator
Međunarodnog udruženja radnika. Autor *Manifesta Komunističke partije*.

⁴ Kraljica Viktorija je vladala od 1837. do 1901. godine – 64 godine.

⁵ Takav je bio običaj u viktorijanskoj Engleskoj.

Pre nego što će započeti da piše *Velika očekivanja*, Dikens je već bio popularan, značajan i čitan pisac. Slavu i priznanja publike stekao je delima kao što su: *Pikvikov klub*, *Oliver Twist*, *Nikolas Niklbi*, *Priča o dva grada*, *Dejvid Koperfild* i mnogim drugima. Pripremajući se za pisanje ove knjige, Dikens je iznova čitao svog *Dejvida Koperfilda* kako bi izbegao sličnosti između glavnih junaka – Dejvida i Pipa, i načinio ih drugačijim likovima.

Velika očekivanja su izlazila u časopisu, u delovima, od 1860. do 1861. godine, kada se pojavio i kompletan roman. Ono što je kuriozitet, Dikens je izmenio kraj romana kako viktorijanski čitaoci ne bi ostali razočarani, jer u romanu u nastavcima nije bilo srećnog kraja. I dalje je, međutim, ostalo pitanje: da li su Filip Pirip Pip (u daljem tekstu: Pip) i Estela započeli novi život zajedno?

Čarls Dikens prilagođava radnju svog romana viktorijanskom vremenu, periodu u kojem on živi, uvodeći u tok priče novine koje sa starim, prvobitnim elementima romana čine živopisnu, na momente protkanu gotskim elementima, životnu dramu. *Velika očekivanja* su, tematski gledano, podeljena na tri dela. U prvom imamo Pipa kao sedmogodišnjaka, nesvesnog društvenog poretka, neiskvarenog dečaka koji se suočava sa svakodnevnim nedaćama. Drugi deo prati Pipa od dolaska u London i njegov put i nastojanje da postane džentlmen ne znajući ko je njegov dobročinitelj. Pip ima nameru da postane bogat i ugledan gospodin kakvog bi Estela želela da ima pored sebe. Treći deo se bavi razrešenjima i otkrivanjem tajnih identiteta, Pipovim odrastanjem i stasavanjem u zrelu jedinku.

Velika očekivanja se ne bave samo Pipom i njegovim životom, nego i kako pojedinac utiče na druge i kako jedan događaj može biti pokretač celog niza okolnosti koji se razvijaju i otkrivaju pred očima čitalaca. Ovaj roman u sebi sadrži ne samo elemente sazrevanja pojedinca i formiranja njega kao ličnosti, nego i prikaz vremena, odnos klasa i kritiku društva u kom Dikens živi – viktorijanske Engleske XIX veka.

2. Bildungsroman

Konačno, i jeste junak, vođa i spasilac onaj koji otkriva novi put ka višoj sigurnosti. Moglo bi se, dabome, ostaviti sve po starom, da ovaj novi put nije bezuslovno zahtevao da bude otkriven i da čovečanstvo nije patilo od svih užasnih nedaća dok nije pronađen novi put.

Karl Gustav Jung

Zahvaljujući **Vilhelmu Diltaju** (Wilhelm Dilthey)⁶, termin bildungsroman počeo je da se koristi u nauci o književnosti, iako ga je prvi put još 1820. godine upotrebio **Karl fon Morgenštern** (Johann Karl Simon Morgenstern)⁷. **Hans-Georg Gadamer**⁸ uz **Ričarda Rortija** (Richard Rorty)⁹ najviše je zaslužan za upotrebu termina bildung. U *Razmišljanjima apolitičkog čoveka* iz 1918. godine, **Tomas Man** (Thomas Mann)¹⁰ navodi da je bildung kvalifikovao kao specifično nemački izum koji vodi poreklo od **Getea** (Johann Wolfgang von Goethe)¹¹. Dalje, Man smatra da je istinska priroda bildunga sačuvana u obrazovnom romanu (bildungsroman) koji je, po njegovom mišljenju, autentična nemačka romaneskna tradicija (Asman, 2002: 112).

Značenja koja bildung može da ponudi širokog su spektra i zavise od konteksta u kojem se upotrebljavaju, pa tako mogu da označavaju: razvijanje, vaspitanje, formiranje, obrazovanje, odgajanje, kultivisanje, obučavanje, prosvetavanje itd. Takođe, uz bildung neretko stoji i prefiks

---

⁶ Vilhelm Diltaj, nemački filozof, istoričar, psiholog i sociolog. Bavio se uspostavljanjem uslova za istorijsko saznanje. Njegova glavna dela su: *Uvod u duhovne nauke* i *Izgradnja povesnog sveta o duhovnim naukama*.

⁷ Nemački filolog.

⁸ Nemački filozof, njegovo najpoznatije delo je *Istina i metoda*.

⁹ Američki filozof.

¹⁰ Nemački pripovedač i romanopisac, dobitnik Nobelove nagrade.

¹¹ Nemački književnik, filozof i naučnik.

samo: samoobrazovanje (*Selbstbildung*), samovaspitanje, samooblikovanje, samoprevazilaženje, samousavršavanje, samoostvarenje (Gadamer, 2004: 2–3).

Termin *bildungsroman* korist ćemo u ovom tekstu u smislu onog romana u kom se duhovni razvoj junaka iskazuje u procesu učenja i životnog iskustva, te prati od detinjstva do trenutka kada mu ličnost postigne određeno obrazovanje, a on kao osoba bude u stanju da ispunjava moralne zahteve prema sebi i društvu.

Ono što nas zanima tj. tema je našega teksta jesu primeri *bildungsromana* na engleskom jeziku. Neki od najboljih primera su *Dejvid Koperfild* Čarlsa Dikensa, *Sinovi i ljubavnici Dejvida Herberta Lorensa* (David Herbert Lawrence)¹² i *Portret umetnika u mladosti Džejmisa Džojlsa* (James Joyce)¹³. Problemi nastaju oko terminologije i pravilne klasifikacije romana. Iako na engleskom govornom području postoji pregršt termina kojima se prevodi *bildungsroman* (*educational novel*, *pedagogical novel*, *novel of adolescence*, *novel of development*), nijedan nije stekao prvenstvo korišćenja. Postavlja se pitanje i stvara određena dilema: da li se za isti žanr mogu upotrebiti izrazi *vaspitni roman*, *roman formiranja* ili *razvojni roman*? U Dikensovim *Velikim očekivanjima* možemo primetiti da se većina ovih termina može primeniti i odnositi na ovo delo; istovremeno možemo uočiti da primeri engleskih i nemačkih *bildungsromana* mogu imati dosta odstupanja od uobičajenih termina, ali da se mogu podvesti pod ovaj termin tj. kategoriju.

„U odraslom se naime, krije dete, večito dete, koje se još uvek formira, nikad kompletno, kome su potrebni stalna nega pažnja i odgajanje.“ (Jung, 2008: 159) Neizvesno Pipovo putovanje pratimo od detinjstva do mladalačkih godina kada stasava u odraslog čoveka svesnog samoga sebe, svog mesta u svetu odraslih i svetu uopšte. Priča je fokusirana na Pipa i njegov život, na uklapanja u društveni život i to je ono što bi se nazvalo romanom formiranja i vaspitanja, a gde se gubi veza sa nemačkim *bildungsromanom* i njegovom tradicijom.

Ukratko, obrazovani čovek (*der Gebildete*) u *bildungsromanu* jeste tek onaj protagonista (po pravilu mladić) koji se kreće ka zrelosti

---

¹² Britanski romanopisac, pripovedač, pesnik, esejista, slikar, dramski pisac i kritičar.

¹³ Irski književnik.

kroz tegoban i često trapav proces samopronalaženja putem popločanim brojnim spoljašnjim preprekama, protivrečnostima, iskušenjima, intrigama, ironijama, zabludama i razočaranjima da bi uspeo da pomiri i harmonizuje subjektivna očekivanja sa zahtevima objektivnog (političkog, društvenog) poretka (Jakobs i Krauze 2000: 395–396, Moreti 2000: 423–424).

3. *Velika očekivanja* Čarlsa Dikensa

*Naravno, vi ćete, ovako ili onako, već
poći stranputicom, ali šta ja tu mogu!*

Čarls Dikens

3. 1. *Opšte napomene o romanu*

Poznavaoi Dikensovog dela nemaju nimalo sumnje da su *Velika očekivanja* njegova najbolje strukturirana knjiga. Svaka scena i svaki lik imaju opravdano postojanje i uklapaju se u celinu, počevši od prvog poglavlja dolaskom misterioznog zatvorenika Magviča čija se istorija otkriva tokom cele knjige. Ono što *Velika očekivanja* čini drugačijim od drugih Dikensovih dela jeste upravo spoj duhovitosti, pored sve ozbiljnosti teme o kojoj piše, jer u delu ima izobilje teških, mračnih i grotesknih scena. Dikens pravi odvažan korak sa *Velikim očekivanjima* pišući o društveno bliskim temama, dajući pojedincu šansu da se sam izbori za svoju budućnost.

Hrana u knjizi je veoma važan simbol koji ukazuje na klasne razlike među junacima, ali ima i ulogu portretisanja junaka, posebno kada je reč o Pipu, što je samo jedan od načina na koji Dikens metaforički, simbolički i strukturno gradi roman. Igre svetlosti i tame su prisutne kroz celu knjigu, posebno u scenama u kući kod gospođe Hevišam, gde stalno vlada mrak. Nasuprot tome, njena šticećenica se zove Estela (zvezda). Iako *Velika očekivanja* imaju naizgled jednostavnu priču, ono što čini ovaj roman, pored dobro osmišljenih zapleta, jesu njegovi dobro pripremljeni raspleti. Ovi zapleti imaju korene u antičkoj drami; otkrivanje istine i prepoznavanje „misterioznog“ junaka elementi su koje publika, u našem slučaju čitaoci, uvek žele. *Velika očekivanja* su i ljubavni

roman. Pip od prvog susreta sa Estelom postaje očaran njome i tu ljubav pratimo do samog kraja romana. Deo neostvarenog ljubavnog trougla je Pipova verna drugarica Bidi. Pip će joj se vratiti tek kada uvidi svoje promašaje, ali tada biva kasno za započinjanje bilo kakve romantične priče između njih dvoje, pošto se Bidi udala za Džoa. Drugu stranu neuzvrćene ljubavi predstavlja lik gospođe Hevišam koja je ostavljena pred oltarom i koja će kasnije, iz dana u dan, godinama preživljavati tu traumu. Pip isprva očekuje da lik gospođe Hevišam živi u kući „strave i užasa“, ali ta kuća vremenom dobija izgled mitskog, čarobnog mesta koje Pip smatra svojom oazom sreće, jer se tu nalazi voljena Estela. Pip je u zabludi kada misli da je gospođa Hevišam njegova dobrotvorka i dobra vila glavom i bradom, koja će od njega načiniti gospodina.

Dikens je smatran za sentimentalnog pisca, ali teško možemo uočiti sentimentalnost u njegovim likovima i vezama između odraslih, posebno među decom. Veliki deo radnje romana zasniva se na tome kako deca uspevaju da se izbore sa psihičkim i fizičkim napadima svoje okoline koja bi trebalo da se brine o njima. Likovi imaju bogatu i problematičnu prošlost, ali umesto da rade na otklanjanju loših karakteristika i poboljšaju sami sebe, oni nastavljaju zlostavljanje slabijih, gde se Pip ističe. Nasilje i pretnje su još jedan od bitnih motiva koji se provlače kroz roman, što se povezuje se iskustvima Dikensovog odrastanja, njegovim ranim suočavanjem sa zakonom i njegovim životom nakon odlaska njegovog oca u zatvor. Suočavanje sa krivicom, što ličnom, što zbog kršenja zakona, oblikuje Pipa u zrelu ličnost i taj tok radnje pratimo od početka do kraja romana. Pip jeste narator romana, ali naglasak nije na tome kako je on sjajna ličnost ili heroj koji spasava svet. Umesto toga imamo jasan, kritički pogled na njega samog, gde su istaknute njegove mane, sebičluk i taština.

Dikens nas u svome zavodljivom pripovedanju navodi da osećamo različita osećanja prema Pipu, da ga opravdavamo i osuđujemo njegove postupke. Stekavši bogatstvo, nije stekao i sreću u životu; naprosto životari u Londonu dok gomila dugove. Uspeva da sagleda život nižih klasa i da spozna svakodnevne životne muke. Za razliku od svojim ostalih dela, gde Dikens zagovara ideju da brak može pokoriti razdor i razmirice, u *Velikim očekivanjima* on drugačije sagledava porodicu i

ona ovde nije viđena kao stub društva. Svaki brak je disfunkcionalan, pun agresije i nasilja. U ovom romanu je načinio raskid sa idealizovanom predstavom o porodici.

Velika očekivanja su roman o preživljavanju i prevladavanju trauma iz detinjstva, ali i drugih, kasnijih iz mladosti. Pored navedenog, ovo je roman u kojem se pored svih mana sveta na kraju i tokom nje ga probijaju vrline i velikodušnost junaka, kao što je to slučaj sa likom Džoa. Na kraju, netipično za romane XIX veka, sam završetak knjige je nešto što i dalje produbljuje diskusije. Umesto uobičajenih, srećnih i porodičnih momenata tipa „živeli su srećno i berićetno“, dobijamo otvoren kraj, gde ostaje pitanje: šta se dalje desilo sa Pipom i Estelom, ako se išta desilo? Ili da iskoristimo čitalačku slobodu, (ne)sledeći Dikensa, i da ga, u skladu sa našim stavovima, dovršimo?

3.2. *Velika očekivanja – britanski primer bildungsromana*

„Ličnost se razvija u toku života iz teško ili sasvim nejasno dočuvog klicinog zametka, i tek kroz naša dela postaje očigledno ko smo mi.“ (Jung, 2008: 161) Prvi deo knjige predstavlja Pipovo odrastanje i nedaće koje ga snalaze kada odluči da postane gospodin i uvidi klasne razlike. Pre nego što upozna Estelu i gospođu Hevišam, Pipu je lako da raspozna dobro i zlo, a uz sebe ima i Džoa i Bidi, koji mu služe kao moralni kompas. Njegova bojazan i krivica koja ga mori nakon što ukrade hranu iz ostave kako bi pomogao odbeglom kriminalcu Magviću je motiv koji se provlači kroz ceo roman, ali u nijansama, zaviseći od Pipovog trenutnog pogleda na stvarnost. Pip živi dosta mirnim životom i zadovoljan je time da bude Džoov pomoćnik u kovačnici, dok mu se ne ukaže prilika da upozna gospođu Hevišam. U susretu sa Estelom, lepom, bogatom i prepredenom devojčicom, Pip počinje da biva svestan klasnih razlika između njih, ali i da uočava sopstvene mane i mane njegove bliske okoline koje ga teraju u još veći očaj i želju da postane obrazovani, bogati gospodin, kako bi osvojio Estelu.

„Ličnost se ne može nikad razviti, a da se svesno i svesnom moralnom odlukom ne izabere sopstveni put. Ne samo kauzalni motiv, nužda, nego i svesna moralna odluka mora dati svoju snagu procesu razvoja ličnosti.“ (Jung, 2008: 163) Druga značajna etapa u Pipovom

životu jeste odlazak u London, pod pokroviteljstvom nepoznatog dobroćinitelja, kako bi uspeo u svojoj nameri da postane gospodin. Učeći se pravilima i lepom ponašanju za gospodu, Pip napreduje u svojoj zamisli, ali uporedo sa njegovim napretkom javlja se novi konflikt u njemu samom. Stid zbog sopstvene porodice i prijatelja koji više nisu na istom nivou kao i on. Kako se otuđiti od ljudi koji su bili sve vreme uz njega, a da nikome ne povredi osećanja?

„Činjenica da mnogi propadaju na svom putu ne znači ništa onome ko ima opredeljenje.“ (Jung, 2008: 164) Iako u jednom trenutku Pip biva pokoleban i posramljen kada sazna da je osuđeni kriminalac, Magvič, bio njegov dobrotvor, otkrivanjem tajni iz prošlosti i sagledavanjem cele slike, Pip shvata u kojem pravcu će njegov život dalje da se odvija. Posle neizvesnog i dosta uzbudljivog početka životnog putovanja, Pip dobija šamar realnosti i uspeva da sagleda svet oko sebe onakav kakav zapravo i jeste. „Dugovali smo tako mnogo Herbertovoj vedroj vrednoći i radinosti da sam se često pitao kako mi je mogla pasti na um ona stara pomisao da je on nesposoban za bilo kakav posao, dok jednog dana nisam došao na misao da ta nesposobnost možda nikad nije ni bila u njemu, već u meni.“ (Dikens, 2014: 405)

Naravno, na samom kraju, kada se formirao kao ličnost i uvideo svoje greške i propuste iz mladosti, ostalo je bilo samo još da se razreši romantična situacija. Estela, sa gospođom Havišam, u *Velikim očekivanjima* predstavlja pokretački motiv, ali isto tako i obrt, razrešenje i otvoreni kraj. Jer nedoumica ostaje, Pipovo sazrevanje smo videli, ali da li je i Estela išla u istom pravcu i da li zajedno nakon mnogo godina mogu da uspostave zajednički jezik? Ono što svakako jeste očigledno jeste Pipovo emocionalno i fizičko sazrevanje, gde naposljetku postaje gospodin, ali ne u viktorijanskom smislu, nego u moralno neiskvarenom, na momente i dalje dečijem, naivnom smislu.

„Ako Ja potpuno podlegne unutarnjem glasu tada deluju njegovi sadržaji, kao kada bi bilo isto toliko đavola, što znači da sledi katastrofa. Podlegne li Ja samo delimično i ako se samopotvrđivanjem mogne spasiti da ne bude potpuno progutano, tada ono može glas asimilovati, i tada se ispostavlja da je zlo bilo samo privid zla, u stvarnosti, međutim, donosilac spasenja i prosvetljenja. ‘Lucifersko’ u najinstinskijem i u najnedvosmislenijem smislu te reči predstavlja karakter unutrašnjeg glasa,

i stoga on čoveka stavlja pred poslednje moralne odluke, bez kojih nikad ne može doći do svesnosti i bez kojih nikada ne može postati ličnost.“ (Jung, 2008: 172)

4. Zaključna razmatranja

*Ovo ti kaže istinski prijatelj:
ako ne možeš da postaneš
neobičan idući pravim putem, nikad to nećeš postići idući
krivim.*

Čarls Dikens

Od Getea do Čarlsa Dikensa, bildungsroman je prevalio dug put i do danas ne prestaje da se razvija, dobija nove forme, oblike i izraze. I dalje privlači raznovrsnu publiku koja sa glavnim junakom ili junakinjom učestvuje u nekim od najvažnijih životnih inicijacija. Iako među teoretičarima književnosti permanentno dolazi do različitih mišljenja i stavova, posebno kada je u pitanju bildungsroman u engleskoj književnosti, posmatrajući i čitajući nekoliko različitih dela poput romana *Velika očekivanja*, koji smo tematski obradili u ovom delu, zatim *Džejn Ejr Šarlotte Bronte* (Charlotte Bronte)¹⁴, *Sinovi i ljubavnici* Dejvida Herberta Lorensa i *Portret umetnika u mladosti* Džejmsa Džojlsa, ne možemo da ne primetimo srodnost tema i motiva koji se ponavljaju u svakom od njih.

Ono što se u većini slučajeva ističe je emotivni i fizički napredak i sazrevanje kroz borbu sa životnim nedaćama koje odrastanje donosi, posebno u okruženju gde pojedinac odstupa nekom svojom karakterističnom osobinom. Tako da, pored unutrašnje borbe pojedinca, imamo borbu i sa okolinom koja je retko kad blagonaklona, sklona razumevanju ili pomoći.

Nezavisno od teoretičara, menjanja naziva, formi i oblika, pretpostavljamo da će bildungsroman još dosta vremena da intrigira književnike, naučnike, čitaoce, a posebno književne kritičare. Jer svako vreme donosi nove probleme i mlade junake koji moraju da se suoče sa njima, pritom se trudeći da izgrade sebe kao ličnost, ali da se ne izgube na tom opasnom i često prevrtljivom putu.

---

¹⁴ Engleska književnica.

Na kraju, postavlja se pitanje na koje **Karl Gustav Jung** (Carl Gustav Jung)¹⁵ daje i odgovor, a koje glasi: „Šta konačno daje povoda nekom da bira sopstveni put i time da se, kao iz nekog sloja magle, izdigne iz nesvesnog identiteta mase? (...) To je ono što se naziva unutarnje opredeljenje, neki iracionalni faktor koji sudbinski vuče ka emancipaciji od gomile i njenih utabanih puteva.“ (Jung, 2008: 164)

Čarls Dikens je delom *Velika očekivanja* potvrdio veoma visoko mesto u engleskoj književnosti. Kao pasionirani posmatrač ljudske prirode, Dikens je svoja znanja o ljudima pretočio u literarni teatar i tako ovekovetio svakodnevnicu ljudskog života. Zaključićemo našu analizu sa tri aspekta ovoga romana – moralno, socijalno i psihološko stanovište u romanu. Dikens postavlja jasnu granicu između dobra i zla, postoji iskupljenje nakon počinjenog greha, pruža se mogućnost da se ide ka dobrom, da se eliminiše zlo. Pisac je u ovom delu svestan klasne strukture viktorijanske Engleske, njenih krutih društvenih pravila, problema u pravnom, obrazovnom sistemu, snobizma u društvu i raznovrsnog iskorišćavanja dece. Psihološka strana ovoga dela obeležena je stanjima krivice, napuštenosti, srama, želja i emocionalne manipulacije.

Da zaključimo – roman Čarlsa Dikensa *Velika očekivanja*, pisan u najboljem maniru engleskog bildungsromana, nije bio njegovo najpopularnije delo, ali se možemo saglasiti da je ono jedno od najvećih u opusu ovoga plodnog autora. Kao takav, ostaje nezaobilazno štivo za čitanje i izučavanje.

---

¹⁵ Švajcarski psihijatar, osnivač analitičke ili kompleksne psihologije.

Literatura

- Ahmed, A. Hayfaa. (2017). *Charles Dickens' Great Expectations as a Bildungsroman Novel*. International Journal of Research in Humanities and Social Studies, 4:5, str. 1-7
- Asman, Alaida. (2002). *Rad na nacionalnom pamćenju. Kratka istorija nemačke ideje obrazovanja*. Beograd: Čigoja štampa
- Boes, Tobias. (2006). *Modernist Studies and the Bildungsroman: A Historical Survey of Critical Trends*. Hoboken, New Jersey: Literature Compass 3:2, Blackwell Publishing
- Bowen, John. (2000). *Introduction and Notes*. In: Dickens, Charles. 2000. *Great Expectations*. London: Wordsworth Classics
- Cokoja Đikić, Enida. (2016). *Dickensova „Velika očekivanja“ u očima psihologa*. Pristupljeno: 22. 08. 2018. godine: www.psihoverzum.com/dickensova-velika-ocekivanja-u-ocima-psihologa/
- Dickens, Charles. (2000). *Great Expectations*. London: Wordsworth Classics
- Dikens, Čarls. (2014). *Velika očekivanja*. Beograd: Vulkan izdavaštvo
- Gadamer, Hans-Georg. (2004). *Vaspitanje, to je vaspitati sebe*. Književni list, str. 2-3.
- Grubačić, Slobodan. (2006). *Aleksandrijski svetionik*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića
- Jakobs, Jirgen i Krauze, Markus. (2000). *Nemački obrazovni roman: istorija žanra od XVIII do XX veka*. Reč 60:5, str. 379-398
- Jung, Karl Gustav. (2008). *O razvoju ličnosti*. Novi Beograd: Logistika, Novi Sad: Akademska knjiga
- Kogoj-Kapetanić, Breda i Vidan, Ivo. (1986). *Engleska književnost*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber
- Majls, Dejvid H. 2000. *Pikarov put do ispovedaonice: kako se menjao junak nemačkog obrazovnog romana*. Reč 60:5, str. 399-416.
- Moreti, Franko. (2000). *Bildungsroman kao simbolička forma*. Reč 60:5 str. 417-452
- Solar, Milivoj. (1982). *Suvremena svjetska književnost*. Zagreb: Školska knjiga
- Parker, David. (2018). *Charles Dickens: 'Great Expectations' - 1860-61*. London Fictions, <https://www.londonfictions.com/charles-dickens-great-expectations.html>. Pristupljeno: 20. 08. 2018. godine.
- Ulig, Klaus. (2010). *Teorija književne istorije: načela i paradigme*. Beograd: Službeni glasnik